

Оксана Гураль

**ПРОТОКОЛ ПЕРШИХ (УСТАНОВЧИХ) ЗБОРІВ
КИЇВСЬКОЇ «ПРОСВІТИ» ЯК ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО
З ІСТОРІЇ ТОВАРИСТВА**

У публікації, що ґрунтується на аналізі протоколу перших зборів членів київського товариства «Просвіта», що відбулися 25 червня 1906 р., висвітлено перебіг обговорення і визначення просвітянами засадничих принципів і основних напрямів своєї діяльності.

Ключові слова: «Просвіта» у Києві, Рада товариства, Борис Грінченко, напрями діяльності «Просвіти», бібліотека.

В публикации, основанной на анализе протокола первого собрания членов киевского общества «Просвита», состоявшегося 25 июня 1906 г., освещен ход обсуждения и определения просвитами определяющих принципов и основных направлений своей деятельности.

Ключевые слова: «Просвита» в Киеве, Совет общества, Борис Гринченко, направления деятельности «Просвиты», библиотека.

The publication, based on the analysis of the protocol of the first meeting of the members of the Kyiv Society «Prosvita», held on June 25, 1906, highlights the course of the discussion and definition by the prosvityans the fundamental principles and basic directions of their activity.

Key words: «Prosvita» in Kyiv, the Council of the Society, Borys Grinchenko, the directions of the activity of «Prosvita», library.

Історія та особливості діяльності «Товариства «Просвіта» у Києві, заснованого в пам'ять Тараса Шевченка» (саме такою є повна офіційна назва інституції), що стало першим неросійським громадським об'єднанням у Києві і Київській губернії після виходу відомого маніфесту Миколи II від 17 жовтня 1905 р., й дотепер залишаються не до кінця дослідженими науково. Між тим джерельна база з історії київської «Просвіти» є достатньо репрезентативною і різноманітною за типо-видовим складом. Зокрема, збереглося чимало архівних документів, що були створені безпосередньо в процесі діяльності товариства – в його колегіальному органі управління (Раді «Просвіти»), комісіях, канцелярії тощо. Ці документи не є цілісним архівним комплексом і з різних причин (зокрема через те, що у діяльності товариства чітко виокремлюються два часових періоди – з 1906 по 1910 рр. і з 1917 по 1921 рр.) знаходяться у кількох архівних установах Києва. В одній з них – Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (ІР НБУВ) у ф. 114 («Київське товариство «Просвіта») зберігається важливий документ, що дозволяє з'ясувати, як у процесі колективної дискусії формувалися засадничі принципи діяльності товариства – протокол перших загальних

(установчих) зборів членів київської «Просвіти», що відбулися 25 червня (8 липня за новим стилем) 1906 р. Цей документ з історичної точки зору цінний тим, що в ньому у формі гострої дискусії розкрито різні погляди на завдання «Просвіти» напрями його майбутньої діяльності. Обсяг документа порівняно невеликий – 6 аркушів (11 сторінок) на звичайному папері формату, близького до сучасного стандарту А4. Текст написано від руки чорнилом акуратно і розбірливим почерком – одним із секретарів зборів – Ю. Квасницьким чи В. Козловським.

Зібрання просвітян відбулося у центральній частині Києва – у залі Народної аудиторії на вул. Бульварно-Кудрявській, 26 (з 1937 р. це була вул. Воровського; порівняно недавно, зважаючи на вимоги громадськості міста вулиці повернено її історичну назву). Вибір цієї будівлі був не випадковим: один з ініціаторів створення «Просвіти» і її перший голова – Борис Грінченко разом із своєю сім'єю проживав неподалік на вул. Гоголівській і як педагог за фахом і покликанням у Народній аудиторії часто читав лекції та влаштовував літературно-мистецькі вечори, до того ж він мав дружні стосунки з керманічами Київського товариства сприяння початковій освіті, якому і належала Народна аудиторія.

Щоб зрозуміти важливість цих зборів, необхідно коротко висвітлити обставини, які їм передували.

Скликанню власне зборів передувала напружена підготовча робота, оскільки виникнення київської «Просвіти», хоч і диктувалось логікою розвитку українського національно-визвольного і культурницького руху, що помітно активізувався на початку ХХ ст., проте все ж виявилось спонтанним, неочікуваним, хоча Б. Грінченко тривалий час виношував ідею створення такого громадського загалу. Разом із своїми однодумцями, з більшістю яких співпрацював у «Громадській думці» – першій щоденній українській громадсько-політичній і культурно-просвітницькій газеті, що виходила у з 31 грудня 1905 р. до 18 серпня 1906 р. (її наступницею стала газета «Рада») Ф. Матушевським, М. Левицьким, Ф. Красицьким, М. Лисенком, В. Козловським, М. Старицькою, М. Грінченко та іншими громадськими діячами Б. Грінченко, користуючись тим, що Микола ІІ, наляканий перебігом революційних подій 1905 р., спершу видав маніфест від 17 жовтня 1905 р., котрим проголошувались політичні свободи, а згодом, 4 березня 1906 р., ухвалив «Закон про товариства і спілки», згідно з яким в Російській імперії дозволялось створення спілок і об'єднань, у тому числі на національному ґрунті, швидко, буквально за лічені години, розробив статут нового українського культурно-просвітницького товариства під промовистою назвою «Просвіта». За встановленим порядком статут, як визначальний документ, котрим регламентувалася діяльність інституції, було зареєстровано 26 травня (9 червня за новим стилем) 1906 р. у Київському губернському у справах про товариства присутствії під № 1. Проте в Наддніпрянській Україні київська «Просвіта» хронологічно утворилася четвертою. Перші «Просвіти» виникли в Катеринославі, Одесі і Кам'янці-Подільському. Всі ці наддніпрянські товариства за взірць мали львівську «Просвіту», засновану ще у 1868 р. Остання

на початок ХХ ст. вже була найавторитетнішою й наймасовішою українською інституцією в Східній Галичині, мала багато філій у краї, дала поштовх до утворення тут низки інших українських товариств, у тому числі за професійною ознакою, за що й отримала неофіційне почесне звання «матері українського організованого життя». Проте саме київська «Просвіта» виявилася найбільш діяльною серед багатьох однойменних товариств у межах тогочасної Російської імперії. Це пов'язане насамперед з тим, що надзвичайно працьовитий і енергійний Б. Грінченко зумів залучити до лав нового товариства майже всю тогочасну київську національно свідому інтелігенція. Зазначимо, що з відомих українських діячів – мешканців Києва, з суто суб'єктивних причин, не стали членами «Просвіти» лише М. Грушевський¹ (Б. Грінченко, попри всі намагання, не зумів знайти підхід до видатного історика), та І. Нечуй-Левицький, який не поділяв думку Б. Грінченка про український правопис².

Залучення осіб, що сповідували україноцентричні позиції і погляди, в лави «Просвіти» було лише половиною справи. Задля визначення основних напрямів його діяльності, обрання керівництва, робочих органів, вирішення організаційних, фінансових, майнових та інших питань потрібно було скликати перші загальні збори просвітян. Напружена організаційна робота в цьому напрямі тривала майже місяць. Відомо, що за цей час відбулось десять засідань підготовчої групи. Результати її роботи такі: терміново накладом 5 тис. прим. двома виданнями (українською і російською мовами) видруковано і розповсюджено статут «Просвіти», який було розіслано як додаток до № 133 (за 11 червня 1906 р.) передплатникам «Громадської думки»; вміщено оголошення про створення товариства і скликання загальних зборів у «Киевских губернских ведомостях» (№ 55); розіслано персональні запрошення майже 150 найбільш відомим і діяльним представникам національно-культурного руху як у Києві, так і в інших населених пунктах Київської губернії; укладено програму (порядок денний) загальних зборів; визначено авторів програмних доповідей тощо.

Як свідчить протокол перших зборів товариства, які за своїм характером і метою цілком підпадають під категорію установчих, прибули 56 осіб, хоча первісно організатори очікували, що їх буде близько сотні. Ймовірно, не всі просвітяни, особливо з інших міст і містечок, змогли прибути в Київ. Збори розпочалися приблизно о 12.30, а закінчилися о 17.30. П'ятигодинна тривалість заходу свідчить і про насиченість програми зборів (у порядку денному зафіксовано 8 питань) і про довгі дискусії з приводу окремих питань.

Протокол дає можливість достатньо вичерпно і об'єктивно простежити весь перебіг установчих зборів, які відкрив відомий громадський діяч Ф. Матушевський. З програмною доповіддю про завдання та мету «Просвіти» виступив ідейний натхненник і організатор товариства Б. Грінченко, якого збори обрали головою засідання. Надзвичайно цінним вбачається те, що у протоколі зафіксовано ключовий фрагмент з промови Б. Грінченка, що стосується двох моментів, яким він надавав

особливої ваги: 1) актуальність виходу на авансцену суспільного життя культурно-просвітних товариств, які повинні озброїти трудові верстви як діяльних рушіїв громадського прогресу, «нового життя» необхідними знаннями і дати їм світогляд, що ґрунтується на наукових фактах; 2) важливість започаткування діяльності «першого українського культурно-просвітнього товариства в серці України – в Києві», місті, що було в давнину колыскою української культури і просвіти, науковим і культурним центром на просторах Східної Європи, а нині, після тривалої хвилі лихоліття й занепаду, мусить зусиллями просвітян повернути собі колишню славу культурного центру, «те сяйво культурної поваги, яка одна тільки дає нації право на місце серед інших націй». Це є важливою, складною, відповідальною й почесною місією товариства.

Теза про «трудові верстви» свідчить про те, що Б. Грінченко «Просвіту» вбачав орієнтованою на робітництво і селянство, тобто на охоплення просвітянською роботою широких, але малоосвічених народних верств. Таке твердження можна розцінювати і як протиставлення «Просвіти» досить чисельним на той час клубам, салонам та іншим формам колективного життя, що мали вузький, корпоративний характер.

Ключовими елементами в успішній діяльності київської «Просвіти» її організатори вважали створення власної бібліотеки та видавничу діяльність. Це знайшло відображення і в статуті товариства, і в програмі перших загальних зборів, на яких з обох питань було виголошено окремі доповіді (відповідно С. Шеметом та Б. Грінченком). Саме з цих питань точилися особливо гострі дискусії, зафіксовані у протоколі зборів. Ініціаторами цих дискусій виступила трійка «ідейних опонентів» Б. Грінченка – В. Винниченко, А. Жук та Ю. Єремів. Сутність дискусій про бібліотеку і видавничу справу ними насправді зводилася до одного принципового питання: якою інституцією має бути «Просвіта» – партійною чи позапартійною? Сутність цього питання впливала з тогочасних реалій суспільного життя. Деяка частина національно свідомої української інтелігенції, особливо молодь, ще перебувала під впливом зовсім недавніх революційних подій 1905 р. – першої половини 1906 р. Поступки царату, про які згадувалось вище, певна лібералізація форм соціальної самоорганізації сприймалось інтелігенцією як підґрунтя до нового життя на засадах демократії. На той час тривало створення багатопартійної системи, виникнення низки українських політичних партій, які за соціально-політичною спрямованістю, стратегією і тактикою умовно можна поділити на три основні групи: ліворадикальні партії – Революційна українська партія (РУП), Українська соціал-демократична партія (УСДРП); ліберально-демократичного спрямування – Українська демократична партія (УДП), Українська радикальна партія (УРП), Українська демократично-радикальна партія (УДРП); національно-радикальні – Українська соціалістична партія (УСП), Українська народна партія (УНП). Панувала певна революційна ейфорія, віра в те, що невдовзі царат буде повалено, держава стане демократичною, а Україна здобуде автономію (за це виступали РУП, УСДРП, УДП, УРП, УДРП) чи навіть

державну самостійність (РУП на початковому етапі своєї діяльності, УСП та УНП). Оскільки досить значна частина просвітян були членами різних партій (зокрема, Б. Грінченко перебував у УРП, з 1905 р. – у УДРП), то цим і пояснюється, чому на зборах спостерігався ухил у бік політизації обговорюваних питань.

На середину 1906 р. В. Винниченку і А. Жуку було по 26 років, тобто вони мали такий вік, коли превалюють радикальні настрої, несприйняття існуючого ладу, до того ж посилене недавніми революційними подіями. Обидва були діяльними членами РУП (з 1905 р. вона трансформувалась в УСДРП). Ймовірно, Ю. Єремійв був ще молодшим (біографічних відомостей про нього не віднайдено). Їхні намагання перевести майбутню бібліотечну і видавничу діяльність товариства у політичну площину, зафіксовані у протоколі перших загальних зборів «Просвіти», свідчать насамперед про те, що частина української громадськості прагнула бачити своє нове товариство своєрідним міжпартійним клубом на національному ґрунті. Невипадково від самого початку організаційної роботи по створенню київської «Просвіти» серед її засновників певний час точилися гострі суперечки щодо загальних засад її діяльності. Більшість, під впливом тогочасної революційної ситуації та підпорядковуючись власним партійним інтересам чи симпатіям, відстоювала політичний напрям її діяльності. Меншість, очолювана Б. Грінченком, розглядала свою працю в товаристві як суто просвітницьку, культурницьку, звільнену від будь-яких політичних впливів та радикалізму, які, з одного боку, неминуче відвернули б від «Просвіти» частину політичних опонентів, а з іншого – обов'язково привернули б пильну увагу адміністративних органів, спричинили б поліційні переслідування і, як наслідок, швидку заборону товариства.

Поступово Б. Грінченко та його прибічники вагомими аргументами, у тому числі й безпосередньо під час перших загальних зборів товариства, зуміли переконати більшість просвітян у безперспективності й згубності політизації товариства, недоцільності його перетворення фактично на одну з численних тогочасних політичних партій й залучити на свій бік значну частину ідеологічних опонентів. У цьому контексті Б. Грінченко ні на йоту не відступився від кредо, сформульованого ним у своїй новелі «Спроба»: «Не у хвилях кривавих, як кажуть революціонери, треба омити наш край, щоб він воскрес для нового життя, а у ясных співучих хвилях української просвіти». Загальнонародні і загальноцивілізаційні норми суспільного устрою він завжди вивищував над класовими інтересами. Така підкреслено позапартійна позиція Б. Грінченка призводила до численних нападок на нього з боку радикально налаштованих представників українських політичних партій. Проте, як засвідчив перебіг подальших подій, саме аполітичність забезпечила можливість «Просвіти» в умовах наростання чорносотенної реакції в імперії протриматися чотири роки.

Зазначимо, що у протоколі розкрито принципові засади діяльності «Просвіти» щодо створення власної бібліотеки та видавничої діяльності,

сформульовані Б. Грінченком. В інших виявлених нами архівних документах, що стосуються «Просвіти», ці моменти взагалі не згадуються, або ж лише побічно і фрагментарно. Так само важливою є і інформація про загальний перебіг дискусії з даних питань. В цій дискусії чітко простежуються такі риси характеру Б. Грінченка, як переконаність у власній правоті, не поступливість у принципових питаннях, чіткість, аргументованість і коректність у відстоюванні особистої думки. В цих дискусіях Б. Грінченко виступає як справжній і далекоглядний лідер товариства. Ці риси характеру знайшли підтвердження у подальшій мемуарній літературі про Б. Грінченка, опублікованій після його передчасної смерті з-за сухот в італійському містечку Оспедалетті у 1910 р., в якій підкреслюється не лише працездатність педагога, письменника і громадського діяча, а й пристрасне його бажання перетворити київську «Просвіту» в справжнє загальнодоступне вогнище пробудження національної самосвідомості всіх верств українців і прилучення до знань, освіти, здобутків вітчизняної і світової культури.

Важливим є те, що, незважаючи на всю гостроту дискусій, вони відбувалися в атмосфері толерантності, демократичності і взаємоповаги. Зокрема, просвітяни і на зборах і у подальшій роботі у товаристві зверталися один до одного не зі словами «пан» чи «товариш», а виключно «добродій».

Усі інші питання порядку денного загальних зборів, як можна переконатись з протоколу, мали переважно організаційний характер. Серед ухвалених рішень найважливішим слід назвати створення чотирьох робочих органів (комісій): видавничої, бібліотечної, шкільно-лекційної та артистичної (тобто, з організації масових заходів – концертів, вистав, вечірок тощо). Саме у цих напрямках і розгорталася подальша діяльність товариства протягом 1906–1910 рр. Плани і наміри просвітян були далекосяжними, зокрема, з українізації шкільної освіти, проте, враховуючи брак робочих рук, вони обмежилися саме переліченими напрямками. Участь просвітян у роботі комісій була справою добровільною, вони могли водночас працювати у кількох з них. Кожна комісія мала певний рівень самостійності, але за згодою колективного органу управління «Просвітою» – Ради (вона складалася з 8 осіб, а ще три особи вважалися кандидатами в її члени).

Вибори на установчих зборах членів Ради стали своєрідним мірилом громадського авторитету діячів товариства. Найбільшу кількість голосів набрали М. Левицький, Леся Українка (Лариса Косачівна), Б. Грінченко та С. Єфремов. До її складу увійшли також С. Шемет, О. Косачівна (Олена Пчілка), В. Дурдуківський, В. Степанківський. Згодом, на своєму окремому засіданні Рада обрала свого голову – Б. Грінченка та його заступника – Лесю Українку. Обов'язки скарбника виконував В. Дурдуківський, секретаря – С. Шемет.

Згідно із статутом «Просвіти», прийняті загальними зборами рішення мали бути підґрунтям для вироблення програми подальших дій Ради та її робочих комісій. Тому протокол перших (установчих) зборів

київської «Просвіти» є винятково важливим джерелом, який розкриває основні перипетії обговорення першочергових питань, що стояли перед нею та ухвалені на них колективні рішення. Слід зазначити, що в цілому просвітяни, з огляду на тогочасні суспільно-політичні реалії в Російській імперії, обрали виважений шлях розгортання своєї діяльності. І подальша успішна праця «Просвіти» протягом чотирьох років підтвердила правильність їхніх рішень.

Якщо 26 травня 1906 р., коли було зареєстровано статут товариства, слід вважати датою започаткування київської «Просвіти» *de-jure*, то проведення 25 червня того ж року загальних (установчих) зборів просвітян та ухвалення ними низки визначальних рішень є початком її діяльності *de-facto*.

Від часу описаної події минуло 110 років. Основні відомості про неї зафіксовані у зазначеному протоколі. Хоча він не є стенографічним за своєю формою, проте дозволяє достатньо повно з'ясувати як загальний перебіг зборів, так і точки зору окремих просвітян під час обговорення порядку денного. Фотознімків на згаданих зборах не робилося. На нашу думку, слід звернути увагу не лише на оприлюднення повного тексту цього цінного історичного документа, а й на увічнення (меморізацію) діяльності «Просвіти» задля популяризації здобутків подвижників українського національно-культурного руху, патріотичного виховання молодших поколінь, так, як це роблять у Львові, де місцевій «Просвіті» у 1993 р. навіть встановлено пам'ятник. Наскільки нам відомо, це єдиний пам'ятник в Україні, а можливо і у світі, на честь громадської інституції. Збереглась будівля колишньої Народної аудиторії, на її фасаді варто було б встановити меморіальну дошку на честь київської «Просвіти», як данину поваги і вдячності за її плідну працю на благо української культури, освіти, науки, із зазначенням, що саме у цій будівлі відбулись перші (установчі) збори товариства. Як позитивний крок у напрямі відродження історичної пам'яті про видатних представників цієї київської організації слід розцінювати те, що неподалік, у сквері на вул. Бульварно-Кудрявській, 18/2, 22 серпня 2011 р. встановлено пам'ятник Б. Грінченку (скульптор М. Обезюк, архітектор М. Босенко).

Нижче друкуємо текст розглянутого вище документа із збереженням всіх його лексичних і правописних особливостей.

¹ В окремих публікаціях помилково Михайла Грушевського зараховують до членів київської «Просвіти». Очевидно, це можна пояснити певною плутаниною: членом «Просвіти» (і учасником її перших зборів) був священник Марко Грушевський, який жив у родовому селі Б. Хмельницького – Суботові на Чигиринщині.

² Букет С. На захист мови і культури : Початок діяльності «Просвіти» в Києві / Євген Букет // Слово Просвіти. – 2013. – 25-31 липня. – С. 6–7.

ПРОТОКОЛ ПЕРШИХ ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ
ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА»

25 червня 1906 р., м. Київ

Збори відбулися 25 червня 1906 р., у залі Народної аудиторії¹

I. Початок і програма зборів^а

Пів до першої години дня член-фундатор Ф. Матушевський² розпочав збори і оповістив, що члени-фундатори запросили в члени товариства окремими запросинами мало не 150 чоловік у Києві й поза Києвом. На підставі § 26-го Статуту товариства ті з запрошених, які заплатять членську вкладку (§ 11), будуть признані дійсними членами товариства.

Запис показав, що до зборів записалося до 100 членів, а од решти відповідь ще не наспіла. Прибуло ж на збори 56 членів.

Після цього Ф. Матушевський запропонував обрати голову зборів.

Обрано головою – Б. Грінченка³, секретарями: Ю. Квасницького та В. Козловського⁴.

Подякувавши за честь, Голова привітав зібраних такими словами:

«Нема потреби говорити тут про вагу культурно-просвітних товариств взагалі. Треба зазначити тільки два пункти, які роблять заснування нашого товариства особливо важним. Перше, – що ми починаємо свою діяльність у той час, коли на арену історії виступають робочі маси, як діяльні, а не пасивні творці нового життя. Роль просвітних інституцій, які даватимуть освіту, знання цим масам, які запомагатимуть їм виробляти опертий на наукових фактах світогляд, мусить бути величезна.

Другий пункт – той, що товариство наше повстає у Києві, тому осередкові, звідкіля почалося наше культурне життя. Був час, коли з сього міста хвилі просвіти, хвилі розумового життя розливалися не тільки на всю Україну, але й на всю східну Європу, зачіпаючи й західню. Настало потому лихоліття, Київ занепав, але ж і після того він завсіди залишався для нашого народу тим духовним центром, до якого поверталися наші очі, куди поривалося серце кожного на нашій землі. Наступає час, коли ми зможемо вернути нашому культурному центрові те сяйво культурної поваги, яка одна тільки дає нації право на місце серед інших націй. І се накладає на наше товариство велику й дорогу нам, але й важну повинність. Стоючи перед нею, вітаю вас з першими зборами першого українського культурно-просвітного товариства в серці України – в Києві».

Після цієї промови Голова повідомив, що члени-фундатори обміркували питання про ті справи, до яких зараз треба взятися товариству. Статут визначає для товариства широку діяльність, але відразу почати робити все те, на що право дає статут, було б неможливим. Через те члени-фундатори установили, які справи, на їх думку, треба було б зараз поставити на чергу. Голова читає реєстр чергових справ:

1. Видавництво.
2. Бібліотека «Просвіти».
3. Ширення бібліотек, складених на основі нормальних каталогів.

^а Тут і далі збережено підкреслення, зроблені у документі.

4. Учебна інституція з українською викладовою мовою.
5. Збірання грошей на пам'ятник Шевченкові.
6. Організація філій «Просвіти».
7. Організація роботи в товаристві по комісіях.
8. Квартира для товариства.

На перші два пункти є окремі доклади.

II. Бібліотека «Просвіти».

Слово дається С. Шеметові⁵, що виступає з докладом про бібліотеку «Просвіти».

Він доводить, що власної бібліотеки треба «Просвіти», щоб було на чому виховуватися українській інтелігенції, було з чого добувати потрібне знання. Тільки тоді українська інтелігенція з такої нікчемної, якою вона є тепер, зробиться добре озброєним просвітнім військом, що робитиме культурно-просвітну роботу для рідного народу. До бібліотеки треба зібрати книжки всіма мовами і з усіх одділів науки й красного письменства, але поперед усього треба подбати про український одділ, який має складатися з книжок українською мовою та з книжок усякими мовами про Україну.

Питання це викликає довгі суперечки.

Проти думки доповіді виступили В. Винниченко⁶, А. Жук⁷, Сремів та інші.

Те, що вони говорили, зіходилося до двох пунктів:

а) Бібліотека повинна служити не інтелігенції, а робітникам, бо тільки вони є підвалиною національного і соціального визволення народу.

б) Нема ніякої потреби дбати спеціально про український відділ, бо українських книжок мало і вони не можуть дати читачам нічого путящого. А. Жук доводить, що не буде ніякої користі з того, що «постягають усякий хлам з Женев та зо Львовів». Українська література складається з таких оповіданнів, як от «Як ковбаса та чарка» і з неї через те не може бути ніякої користі. Треба популярної соціал-демократичної літератури.

В промовах С. Шемета, Л. Драгоманової⁸, М. Левицького⁹, Б. Ярошевського¹⁰, Ф. Матушевського, М. Грушевського, В. Павленка та інших виявляється інший погляд. Стоячи за те, щоб бібліотека «Просвіти» мала найкращі книги світової літератури, вони показують на неминучу потребу з'організувати добрий український одділ: Київ досить багатий книжками, тут можна знайти для власної просвіти чи наукової роботи книги всякими мовами і з усіх одділів письменства; але що до українознавства, то книжок або нема, або дуже трудно їх добути. Яка ж можлива робота для культури, для просвіти рідного народу, коли нема матеріалів, на яких опірається та праця? Б. Ярошевський в довгій промові показує, що сказані тут слова А. Жука проти українського письменства є найкращий довід за те, щоб з'організувати український одділ у бібліотеці: у той час, як європейська наука вже зацікавилася українською літературою й наукою, ми в Києві й не знаємо, бо якби знали, то говорили б інакше.

Голова становить загальне питання:

Чи бажають збори завести бібліотеку «Просвіти»? Більшістю всіх голосів проти одного збори постановляють завести її.

Голова читає ту резолюцію про бібліотеку, яку запропонували члени-фундатори:

1. Бібліотека складається з книжок та періодичних виданнів усіма мовами і зо всіх одділів науки й красного письменства.

2. Поперед усього мусить бути організований український одділ, що складатиметься: а) з книжок писаних українською мовою та б) з книжок про Україну всякими мовами. Коли буде призначено на бібліотеку які гроші, то поперед усього витратити їх на цей одділ.

3. Не рішаючи попереду питання про те, як користуватися з бібліотеки: чи на місці тільки, чи й давати книги додому, збори доручають Раді поки що завести бібліотеку з читальнею з тим, щоб користуватися з неї на місці.

В. Винниченко вносить свою пропозицію заміста пунктів 1 та 2 пропозиції членів-фундаторів: Бібліотека складається з книжок усякими мовами і з усіх одділів.

Голосують пропозицію членів-фундаторів: пункт 1 прийнято одногласно; пункт 2 прийнято всіма голосами проти 4-х.

В. Винниченко заявляє, що збори прийняли 1-й пункт пропозиції фундаторів, – значить се вони прийняли його, В. Винниченка, пропозицію, яка ідентична з цим пунктом, то тим самим пункт 2-й одпадає.

Голова каже, що таке вияснення зараз прийнятої постанови суперечить цій постанові.

В. Винниченко обстоює на йому і вимагає поставити це на голосування.

Голосують знову обидва пункти вкупі і приймають їх знову більшістю всіх проти чотирьох.

В. Винниченко настоює, щоб його пропозицію голосувати. Збори постановляють: не голосувати.

3-й пункт пропозиції членів-фундаторів прийнято одногласно.

А. Жук вносить пропозицію: Не заводити зараз бібліотеки, а просто передплачувати газети й книжки, яких буде треба.

Голова пояснює, що ця пропозиція суперечить тільки що прийнятій постанові, і через те він вагається становити її на голосування.

А. Жук вимагає цього і хоче доводити, через що сю пропозицію треба голосувати.

Зважаючи на те, що діла ще багато, а часу мало, Голова, бажаючи обминути довгі суперечки, становить пропозицію А. Жука на голосування, і збори відкидають її всіма голосами проти двох.

III. Видавництво.

Б. Грінченко промовляє з приручення членів-фундаторів про видавництво. Доводить, що хоч у нас і є такі гарні народні видавництва, як «Вік», або пєтербурзького «Благотворительного Общества», але ж того, що вони видають, не вистачає за для потреби 26 мільйонів українського народу. Неминуче треба й «Просвіті» стати до тієї ж роботи. Як видно з 1-го пункту Статуту «Просвіті», вона є товариством безпартійним, тільки просвітно-культурним, такий же характер мусять мати й її видання, коли б було інакше, це значило б, що «Просвіта» стала б партійною організацією, перестала б бути тим, чим бути мусить. А коли так, то видання політичного й економічного змісту мають бути характеру теоретично-наукового, а не агітаційного. Всі одділи науки й Красного Письменства мусять мати місце в виданнях «Просвіті», але на перший план треба поставити

поки що те, чого у нас нема і чого нам тепер дуже треба, а саме: книжок з українознавства. Ми досі не маємо навіть популярної історії рідного народу, навіть граматики своєї мови. Велика потреба також у шкільних підручниках і дитячих книжках. Не можна з цим дождатися поки дадуть нам школу. Нам школу дадуть тільки тоді, коли ми сами її візьмемо, тобто: поскладаємо і надрукуємо підручники і почнемо по їх учити. Сказавши коротко про план видавництва, він зазначає, що дехто з сьогочасних членів «Просвіти» уже зібрав на видавництво жертв до 200 рублів і ці гроші певне й будуть передані «Просвіті». Після того він читає проект постанови, який виробили члени-фундатори:

1. В основу видавництва повинна бути положена думка, що «Товариство Просвіта» є товариство просвітно-культурне і безпартійне і такими повинні бути його видання.

2. Першою видавницькою справою Товариства повинно бути: дати в дешевих виданнях літературу для народніх мас.

3. Книжки повинні бути зо всіх одділів науки і красеного письменства; але найбільше треба подбати про книжки з українознавства, про шкільні підручники і дитячі книжки; видання політичного і економічного змісту мають бути характеру теоретично-наукового, інформаційного і ні в якому разі не партійно-агітаційного.

4. Загальні збори приручають Раді організувати на згаданих основах видавницьку справу, зібравши за для того спеціальну комісію під керуванням одного з членів Ради. Комісія ця повинна зараз же почати видання тих книжок, які підходять під програму видавництва і вже написані, але разом з тим виробити систематичний реєстр тем, на які треба поскладати нові книжки і подбати, щоб ті книжки були написані. З приводу цього повстають довгі розмови, в яких члени виразно поділяються на дві течії.

В. Винниченко, А. Жук, Єремів доводять, що видавництво не може бути агітаційним, бо інформація раз-у-раз переходить в агітацію. Шкільних підручників нам треба буде тільки тоді, як буде українська школа, а тепер ні. Та й не діло «Просвіти» видавати підручники, – хай се роблять книгарі. Культура не в тому, щоб складати і вчити шкільні підручники. Тепер перебудовується політичне життя. Мусимо давати підручники не для дітей, а для дорослих – політичні книжки характеру партійного і агітаційного, пропозиція ж членів – фундаторів усе зводить на шкільні підручники.

Голова пояснює, що в пропозиції членів-фундаторів такого нема. Пропонується видавати книги зо всіх одділів науки і красеного письменства, - значить і політичні. Коли підкреслено українознавство і шкільні підручники, то тільки через те, що нам ні по чому освічувати свій народ і доводити його до національної свідомості.

Після цього М. Левицький, Ф. Матушевський, І. Стешенко¹¹, М. Грушевський, С. Шемет доводили, що партійними видання бути не можуть, бо тоді «Просвіта» стане органом якоїсь партії, - значить всім, хто до тієї партії не належить, довелось би покинути товариство. Тоді не треба було заводити культурно-просвітного товариства, але заложити партійну організацію. Звичайно, більшости членів буде відбиватися на виданнях товариства, але одно діло вести виданнями політичну агітацію за якусь партію, а друге – подавати відомості про

саму ту партію. «Просвіта» може, наприклад, знайомити читачів своїх з програмами, поглядами й діяльністю партій, але на цьому й спинятися, – це буде література інформаційна, а користуватися з неї, як і зо всякої іншої, з метою агітаційною, – то вже діло тієї, чи сієї партії. Політичній літературі треба надавати велику вагу, але не меншу для нашого часу має й така річ, як українська історія, географія, або шкільні підручники. Поки наш народ не буде національно-свідомий, доти він не зуміє добре обстоювати свої національні права. Діло «Просвіти» дбати про просвіту, – як же се видання підручників, що дають ту просвіту, може бути не її ділом? Тільки маючи в руках підручники доб'ємося своєї школи. Тепер уже є сім'ї в яких батьки хочуть учити дітей рідною мовою, але не мають по чому, і мусять калічити дитячу голову чужомовною наукою. Зрештою незрозуміло, через що оборонці політичної літератури так повстають проти підручників: політичної літератури ніхто не відкидає і підручники її не виключають; говориться тільки про те, щоб зробити роботу в «Просвіті» можливою для людей усіх партій. Тим часом д[обродії] Винниченко й Жук становлять справу так, щоб люде всіх партій робили тільки те, що звелить їм та партія, до якої д[обродії] Жук і Винниченко прихильні.

Голова становить пропозицію членів-фундаторів на голосування.

Пункти 1-й та 2-й збори приймають одногласно. Пункт 3-й приймають більшістю 33 голосів проти 11. В. Винниченко і А. Жук вносять до цього пункту поправки в дусі їх попередніх доводів. Збори одкидають їх.

Пункт 4-й прийнято одногласно.

IV. Інші доручення Раді.

На пропозицію членів-фундаторів зроблено ще такі постанови:

а) Школа. Збори одногласно постановили:

Доручити шкільній комісії виробити проект ученої інституції з українською викладавкою мовою, яку (інституцію) могла б завести «Просвіта».

б) Народні бібліотеки. Збори одногласно постановили:

Зважаючи на те, що треба «Просвіті» заводити народні бібліотеки, доручити Раді: а) виробити кілька нормальних каталогів народних бібліотек на всякі ціни; б) складати по таких каталогах бібліотеки і продавати їх, коли будуть замовляння; в) виробити інструкцію – як треба заводити народні бібліотеки «Просвіти».

в) Пам'ятник Шевченкові. Збори одноголосно постановили: доручити Раді приймати гроші на пам'ятник Т. Шевченкові у Києві і подбати, щоб зібрано було грошей як найбільше.

V. Організація філій і комісій «Просвіти»

а) Філії. Загальні збори доручають Раді: виробити інструкцію – як заводити філії «Просвіти» і в яких відносинах вони мають бути з центром Товариства.

б) Комісії. Члени-фундатори пропонують: Завести чотири комісії: видавничу, бібліотечну, шкільно-лекційну і артистичну. Збори приймають се одногласно і обмірковують як повинні організуватися й працювати ці комісії. Після дебатів, до яких ставали д[обродії] С. Шемет, А. Жук, К. Михальчук¹², І. Стешенко та інші, постановлено:

1. Кожен член «Просвіти» може записатися до якої хоче комісії у того члена Ради, якому се приручить Рада; опріч того й сама Рада може закликати членів до комісії. (Прийнято одноголосно)

2. Голову комісії вибирає сама комісія з своїх членів. Увага. Збори приручають Раді разом з комісіями установити на який саме час вибирається голова. (Прийнято всіма проти одного)

3. Комісія працює самостійно, але виконання її постанов не може бути без згоди Ради. (Всіма проти одного).

VI. Кватира.

Збори доручили Раді найняти для Товариства квартиру.

VII. Вибори членів Ради.

Голова подає до уваги, що § 17 «Статуту» Товариства вимагає, щоб щороку половина членів Ради виходила і замісто тих, що вийшли, вибиралися нові. Товариство починає свою діяльність у половині року. Він пропонує зборам признати: а) що рік для Ради рахується з 1-го січня до 1-го січня; б) що півріччя 1906-го року треба рахувати Раді за рік і таким робом перша половина членів мусить вийти з Ради до 1 січня 1907 р.

Збори одногосно приймають се.

Голова становить питання: як мають одбуватися вибори членів Ради. Після дебатів постановлено: Вибирати членів Ради записками. На кожній записці має бути написано 11 прізвищ: 8 радників і три кандидати до їх. Вибраними вважаються ті, хто має абсолютну більшість голосів; ті 8 чоловік, які одержали більше голосів, стають радниками, останні кандидатами до їх.

Після цього наступили вибори. Голосувало сорок сім членів. Рахунок поданих голосів показав, що найбільше голосів мали:

Модест Левицький – 46.

Лариса Косачівна¹³ – 46.

Борис Грінченко – 45.

Сергій Сфремов¹⁴ – 44.

Сергій Шемет – 38.

Ольга Косачівна¹⁵ – 33.

Володимир Дурдуківський¹⁶ – 32.

Володимир Степанківський¹⁷ – 30.

Осип Юркевич¹⁸ – 29.

Андрій Яковлев¹⁹ – 28.

Володимир Винниченко – 23.

Кирило Стеценко – 23.

Збори признали перших вісім вибраних членами Ради, О. Юркевича та А. Яковлева – кандидатами до їх. Що ж до В. Винниченка та К. Стеценка – постановлено не переголосовувати їх, а рішити справу жеребком. Вийнято прізвище В. Винниченка і його признано кандидатом на радника.

VIII. Привітання.

Після виборів постановлено було, на пропозицію М. Левицького, послати привітання українському посольському клубові і прийнято такий текст: «Перші загальні збори Товариства «Просвіти» у Києві, заснованого в пам'ять Т. Шевченка, вітають український посольський клуб і бажають сили на боротьбу за волю політичну, економічну і національну».

А. Жук вносить пропозицію, щоб цього привітання не посилати, а послати привітання загальноросійській робітничий фракції Державної Думи.

Голова поясняє, що першу половину пропозиції д[обродія] Жука він поставити на голосування не може, бо це суперечило б зараз зробленій постанові. Другу ж, про те, щоб послати привітання загальноросійській робітничій фракції Державної Думи, становить на голосування

Збори одкидають пропозицію А. Жука.

Після цього, в 5 ½ годин вечора, голова оповістив перші збори Товариства скінченими.

Увага. Перші збори одержали привітання, але не можна було їх прочитати на зборах, бо частина їх прийшла тільки над вечір, а ще частина аж на другий день.

Бюро української парламентської групи прислало телеграму: «Рідна українська просвіта найміцніша підвалина української автономії. Нехай же ширяться по всій Україні просвітні товариства, стаючи джерелом освіти і свідомости для рідного народу. Вітаємо київську «Просвіту», вітаємо нове культурне життя України».

Уманці, також в телеграмі кажуть: «Щиро вітаємо товариство, сердечно бажаємо широкого розвою його діяльності». Прийшли також привітання од багатьох людей, що були запрошені в члени товариства. Між ними посол до Державної Думи А. Вязлов бажає товариству «широкої праці не тільки на Київщині, але й по всій автономній Україні».

Голова зборів Б. Грінченко (*підпис*)

С. Шемет (*підпис*)

А. Корчевській (*підпис*)

В. Дурдуківський (*підпис*)

Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, ф. 114, № 2, арк. 1–11. Оригінал.

¹ Народна аудиторія – поширена на поч. ХХ ст. назва будівлі Київського товариства сприяння початковій освіті. Збудована у 1895 р. за проектом інженера О. Белелюбського. У 1909 р. за проектом архітектора В. Рикова це приміщення було перебудовано в стилі французького ренесансу. Народна аудиторія була популярним місцем змістовного дозвілля для різних соціальних верств киян, тут постійно читалися лекції, влаштовувалися літературно-музичні вечори, театральні вистави, інші просвітницькі заходи.

² *Матушевський Федір Павлович* (1869–1919) – український громадський і політичний діяч, дипломат, публіцист.

³ *Грінченко Борис Дмитрович* (1863–1910) – видатний український педагог, письменник, літературознавець, вчений, мовознавець, лексикограф.

⁴ *Козловський Всеволод Олександрович* (1877 – після 1933) – український громадський діяч, бібліотекознавець, секретар першої української щоденної газ. в Києві «Громадська думка» (1908). Репресований.

⁵ *Шемет Сергій Михайлович* (1875–1957) – громадський і політичний діяч. Видавець у Лубнах газети «Хлібороб» (1905)

⁶ *Винниченко Володимир Кирилович* (1880–1951) – український прозаїк, драматург, художник, політичний, державний і громадський діяч.

⁷ *Жук Андрій Ілліч* (1880–1968) – український громадсько-політичний діяч, дипломат і публіцист, один з лідерів УСДРП

⁸ Драгоманова Людмила Михайлівна (1842–1918) – громадсько-культурна діячка, член «Старої Громади» і київської «Просвіти». Дружина Михайла Драгоманова.

⁹ Левицький Модест Пилипович (1866–1932) – український письменник, культурний діяч, педагог, лікар.

¹⁰ Ярошевський Богдан, псевд. Степан Загородний (1869 чи 1870–1914) – український політично-громадський діяч, письменник. Гуртував та українізував українців польського походження. Засновник і лідер УСП.

¹¹ Стешенко Іван Матвійович (1873–1918) – громадсько-політичний діяч, педагог, літературознавець, письменник. У 1896 р. став засновником однієї з перших українських соціал-демократичних організацій.

¹² Михальчук Костянтин Петрович (1840–1914) – український мовознавець, етнограф.

¹³ Леся Українка (Косач Лариса Петрівна; 1871–1913) – видатна українська поетеса, перекладач, культурний діяч. Брала активну участь в українському національному русі.

¹⁴ Єфремов Сергій Олександрович (1876–1939) – український громадсько-політичний і державний діяч, літературний критик, історик літератури.

¹⁵ Олена Пчілка (Косач Ольга Петрівна; 1849–1930) – українська письменниця, драматург, публіцист, громадська і культурна діячка, перекладачка, етнограф, мати Лесі Українки, сестра М. Драгоманова.

¹⁶ Дурдуківський Володимир (1874–1938) – педагог, учений, літературний критик, громадський діяч.

¹⁷ Степанківський Володимир Якович (1885–1957) – громадський і політичний діяч, журналіст. Член РУП і УСДРП.

¹⁸ Юркевич Осип Вячеславович (Йосип Венцеславович) (1855–1910) – український громадський діяч, лікар, член Київської Старої громади з 1860-х років і «Просвіти», один з фундаторів кооперативного руху в Україні.

¹⁹ Яковлів (Яковлев) Андрій Іванович (1872–1955) – учений правник, громадський і політичний діяч.